

VERENIGING VOOR FUNERAIRE ARCHEOLOGIE

TAFOFIEL 54

ISSN 2593-3639

1. NOTABELE ONDERWIJZERS, ONDERWIJZERESSEN EN INSPECTEURS OP HET KERKHOF VAN LAKEN2
2. BEELDHOUWER KAREL VAN ROY AAN HET WOORD17
3. BLOEMLEZING UIT DE PERS.....25
4. TERUGBLIK 2021.....27

Epitaaf vzw krijgt de steun van:

VOORWOORD

Lang leve 2022! We kunnen niet anders dan uitkijken naar het jaar 2022! Wie weet, een jaar waar het Coronagegeven naar de achtergrond verdwijnt en ons niets meer in de weg legt. Een jaar dat we kunnen plannen met activiteiten die zullen doorgaan, niet meer die angst voor het onbekende of het 'Ja, maar...' gegeven dat ervoor zorgde dat onze activiteiten slechts in potlood werden geschreven in de agenda's van eenieder.... Onze eerste Tafofiel van dit veelbelovende jaar staat grotendeels in het teken van de aangekondigde Erfgoeddag die zal doorgaan op zondag 24 april 2022. Dit jaar staat deze dag in het teken van het schoolerfgoed, een uitdaging voor onze vereniging om dit inhoudelijk te stofferen. We zijn er in geslaagd een thematische rondleiding op het kerkhof van Laken uit te stippelen. Ons bestuurslid en voormalig voorzitter Linda Van Santvoort vertelt er alles over in het begeleidende artikel. Vervolgens laten we de beeldhouwer Karel Van Roy aan het woord, beeldhouwer en auteur van het grafteken van Marcel Broodthaers op de begraafplaats van Elsene. De kennismaking met zijn gerealiseerde hedendaagse grafmonumenten en de wijze hoe zij worden geconcipieerd zal zich voor menig lezers aandienen als een openbaring. Tenslotte is het terug met beide voeten op de grond want voormalig bestuurslid Pierre Brewée brengt ons de vertrouwde bloemlezing uit de pers. Veel leesplezier... en hou onze sociale media in het oog want er staat nog allerlei op til!

Tom Verhofstadt

1. NOTABELE ONDERWIJZERS, ONDERWIJZERESSEN EN INSPECTEURS OP HET KERKHOF VAN LAKEN

LINDA VAN SANTVOORT

ALLE FOTO'S TOM VERHOFSTADT © EPITAAF VZW

De focus tijdens deze erfgoeddag ligt op het schoolerfgoed; voor Epitaaf vzw zeker geen evident thema.

Toch zien wij de mogelijkheid om een wandeling uit te stippelen op het kerkhof van Laken langs graven van actoren die in de 19de eeuw een rol hebben gespeeld in het onderwijs.

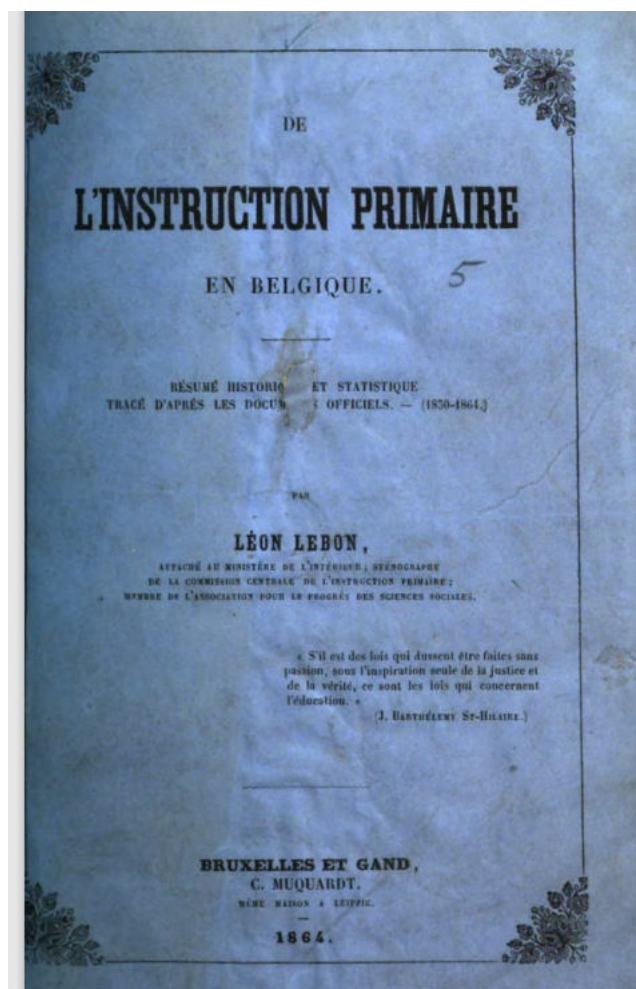
Onderwijs is een belangrijke maatschappelijke pijler. In de Belgische grondwet (1831) werden de vrijheid van mening, van religie, van pers en van onderwijs verankerd. In de loop van de 19de eeuw werd het onderwijs aanzienlijk geprofessionaliseerd. Er werd geïnvesteerd in de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, in schoolinfrastructuur en gebouwen. Om de kwaliteit van het onderwijs te bewaken werd er een inspectiesysteem op punt gesteld.¹

Een eerste belangrijke doorbraak kwam er op wetgevend vlak. De organieke wet op het lager onderwijs van 1842 voorzag in de inrichting van één school per gemeente waar klassikaal onderricht werd gegeven. Het lager onderwijs toegankelijk, kosteloos en bereikbaar maken voor iedereen, jongens en meisjes ongeacht rang of stand, was dé grote uitdaging. In het unionistische België was er nog geen discussie over wie die school mocht inrichten. In de meeste gevallen was de 'gemeenteschool' een 'vrije katholieke' school. Onderwijs van godsdienst en moraal was aanvankelijk ook verplicht in het lager onderwijs. Gaandeweg echter zal onderwijs het strijdtoneel worden van liberalen versus katholieken. Door de liberale regering van Frère Orban² werd in 1879 een nieuwe wet gestemd waarbij het onderwijs werd gelïciseerd. In de door de gemeenten ingerichte scholen mocht geen godsdienst meer worden gegeven. Dit was het begin van een heftige 'schoolstrijd.' De wet van 1879 had de ambitie om het staatsonderwijs door te drukken maar lokte een tegenbeweging uit en overal werden katholieke scholen uit de grond gestampt. In 1884 kwamen de katholieken aan de macht en werd de wet teruggeschoefd: De gemeenten mochten opnieuw vrije scholen aannemen en kregen het lager onderwijs opnieuw volledig in handen. Leerkrachten hadden geen speciaal diploma meer nodig om te mogen lesgeven en de lokale autoriteiten beslisten over godsdienstonderwijs.

De schoolstrijd had wel de uitbouw van twee

schoolnetten als gevolg: het vrije of confessionele en het gemeentelijke of neutrale. Die tweeledigheid van het onderwijs is tot op heden blijven bestaan.³

In zijn boek "*De l'instruction primaire en Belgique*" (eerste editie in 1864) geeft Léon Lebon een goed beeld van het onderwijsveld en haar ontwikkeling in de eerste decennia na de organieke wet van 1842. Hij berekende dat het Belgisch jaarbudget voor onderwijs in 1860 zeven keer hoger lag dan in 1842.⁴

— 41 —

Pendant l'année scolaire 1863-1864, il a été distribué aux enfants pauvres fréquentant les écoles communales et adoptées de la province :

85,850 cahiers d'écriture,
3,700 transparents,
1,650 grosses de plumes métalliques,
8,500 porte-plumes,
4,500 crayons,
7,600 ardoises,
20,000 touches,
9,500 porte-touches,
43,100 livres classiques en langue flamande,
545 id. en langue française.

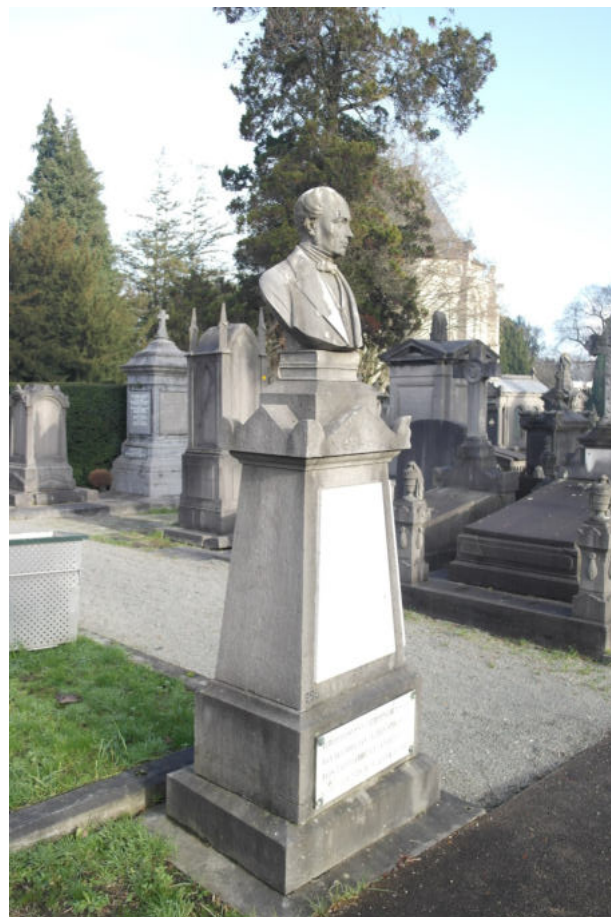
De uitdagingen lagen ook op pedagogisch vlak. Om schooldirecties en onderwijzers te ondersteunen werden er een aantal tijdschriften gelanceerd zoals *“Le journal des instituteurs primaires”* (1843-1855), *“De school en de letterbode”* (1844-1855) en *“Le journal de l’instruction publique”*.⁵

Graven van onderwijzers, onderwijzeressen en schoolinspecteurs

Het onderwijs werd gestuurd en gecontroleerd vanuit het Ministerie van binnenlandse zaken. De onderwijsinspecteurs werden aangesteld per provincie of kanton.⁶ Inspecteurs mochten hun ambt combineren met een andere functie. In de praktijk waren het schooldirecteurs, professoren, advocaten, vrederechters, notarissen en geneesheren die inspecteur werden.⁷ Het waren dus ‘notabelen’ die de scholen gingen inspecteren. Aan de functie van onderwijsinspecteur zelf was een zeker prestige verbonden, zodanig zelfs dat sommigen het lieten vermelden in hun grafopchrift. Ook het beroep van onderwijzer of onderwijzeres dwong respect af. Vrouwelijke onderwijzeressen in de 19de eeuw genoten een bijzonder voorrecht, het was immers een beroep dat de vrouw in staat stelde een zekere autonomie te verwerven. Het valt op dat onderwijzeressen vaak de enige vrouwen zijn die een eigen grafmonument hebben op de begraafplaats.

In dit artikel beperken we ons tot een aantal graven, de wandeling kan ook uitgebreid worden tot meer graven die eerder al in de Tafofiels en nieuwsbrieven, of in artikels aan bod zijn gekomen en waar we graag naar verwijzen:

- ♦ Het graf van pianiste Marie Pleyel, professor aan het Conservatorium in Brussel;⁸
- ♦ Het graf van architect Tilman Frans Suys, professor aan de Koninklijke academie voor Schone Kunsten te Brussel;⁹
- ♦ Het graf van de kunstschilders Navez en Portaels, directeurs van de Koninklijke academie voor Schone Kunsten te Brussel;¹⁰
- ♦ Het graf van Anaïs Delépinne, directrice van de *“école moyenne pour filles”* in Laken.¹¹

Jan Baptist Lindemans (1807, Pamel – 1865, Laken), onderwijzer, schooldirecteur en inspecteur

Weg 2, concessie 295¹²

Jan Baptist Lindemans stamt uit een onderwijzersgeslacht. Zijn overgrootvader Pieter Aernout Lindemans (1677, Brussel-1750, Pamel) was vanaf 1731 bestuurder van een kostschool in Ledeberg. Zijn grootvader, Frans Ignatius Lindemans (Pamel, 1724-Pamel, 1818) werd vanaf 1753 directeur van diezelfde kostschool. De fakkel werd doorgegeven aan Jan Baptist Lindemans (Pamel, 1767-1821) die naast directeur van de kostschool in Ledeberg ook landmeter en vrederechter was. Een deel van de gebouwen van de ‘Lindemansschool’ bestaan tot vandaag nog in Roosdaal.¹³

Jan Baptist Lindemans jr. trad in hun voetspoor en was de vierde generatie. Hij behaalde in 1824 een diploma aan de ‘kweekschool’ te Haarlem, het was een voorloper van wat later de ‘normaalschool’ zou worden. Daarmee kon hij aan de slag als lesgever in de kostschool die door zijn overgrootvader was gesticht. Parallel werd hij in 1824 in de gemeenteschool van Pamel benoemd tot ‘onderwijzer derde klas’. In 1827 werd hij op Ledeberg directeur van het jongenspensionaat en in

1843 'schoolopziener' van de kantons Lennik, Halle en Ukkel. Die functie van inspecteur combineerde hij met zijn directeurschap op Ledeberg.

Gebouw van de 'Lindemansschool' met jaarankers 1717, Roosdaal, Ledebergdries 16 (Foto : <https://id.erfgoed.net/afbeeldingen/400505>)

In 1854 werd hij ook inspecteur van de kantons Brussel, Elsene, Molenbeek en Sint-Joost.

Jan Baptist Lindemans was ook politiek actief: van 1841 tot 1855 was hij gemeenteraadslid van Pamel. Van 1854 tot 1862 zetelde hij in de Brabantse provincieraad.¹⁴

In de Brusselse Almanak duikt zijn naam voor het eerst op vanaf 1860, hij woonde toen in de Stoofstraat nummer 36. Hij overleed te Laken op 6 december 1865. Jan Baptist Lindemans werd ten grave gedragen op 9 december 1865. Na een misviering in de Sint-Catharinakerk in het hart van Brussel volgde de begraafing op het kerkhof van Laken, die ging gepaard met de nodige luister in aanwezigheid van verschillende prominenten uit de politieke en de onderwijswereld. In *"le progrès, journal de L'éducation"*¹⁵ wordt de lof gezongen over Jan Baptist Lindemans en zijn verdiensten als onderwijsinspecteur waarvoor hij reeds in 1859 werd bekroond met de Leopoldsorde.

Het grafteken

Het grafmonument – een cippe bekroond door een borstbeeld – werd opgericht na intekening en ingehuldigd op 9 februari 1867.

Het grafopschrift is aangebracht op marmeren platen aan twee zijden van de cippe, die platen blijken nog redelijk recent te zijn vervangen. Het opschrift wordt voluit geciteerd in het artikel in *Le Progrès* n.a.v. de inhuldiging en luidt als volgt:

"Aan J.-B. Lindemans, schoolopziener, bestuurlid der normaalschool van Brussel-Elsene, oud-provintieraadslid van Brabant, geboren te Ledeberg-Pamel 1807, overleden te Brussel 1865. Door de onderwijzers van het arrondissement Brussel.

*Verlichting en veredeling des volks was het doel van al zijn streven. Zijn zachtmoedig en verheven karakter won hem aller herten".*¹⁶

Het is één van de zeldzame Vlaamse grafopschriften op het Lakense kerkhof.

De marmeren buste steunt op boeken als verwijzing naar kennisoverdracht en onderwijs. Het is een werk van de in Schaarbeek actieve beeldhouwer Eduard Fiers* (1822-1894) die naam maakte met talrijke officiële opdrachten waaronder de De Brouckèrefontein (1865-67, arch. H. Beyaert) die hij ongeveer tegelijkertijd met dit borstbeeld moet hebben gerealiseerd.

André VAN HASSELT (Maastricht, 1806- Sint-Joost-ten-Node, 1874), advocaat, dichter en schoolinspecteur

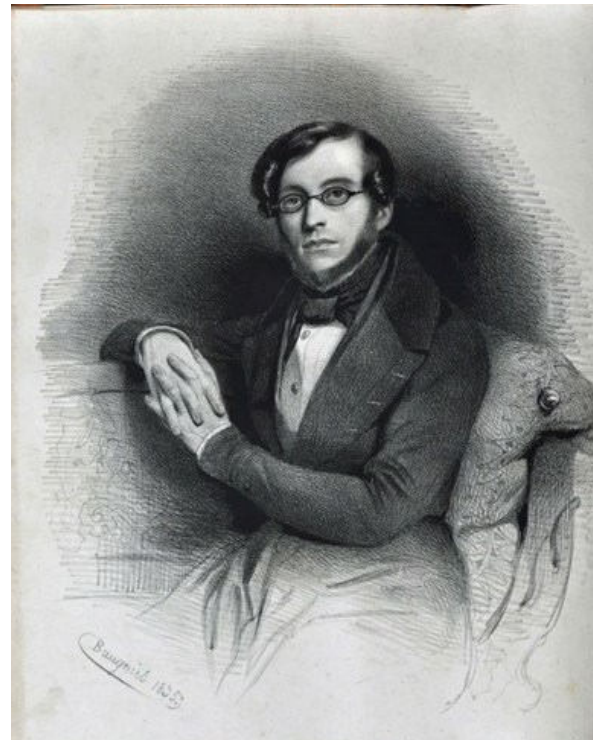
Perk 30C, galerij cellen 341 tot 345¹⁷

André Van Hasselt is vooral gekend als dichter en schrijver. *"In de strijd die in de literaire wereld rond 1830 gevoerd werd tussen de aanhangers van de traditionele classicistische opvattingen en de gedurfde ideeën van de jonge liberale romantici, had Van Hasselt in 1829 partij gekozen voor het 'romantisme'".*¹⁸

Hij groeide op in Maastricht waar hij aan het athe-neum studeerde. Zijn rechtenstudie volgde hij aan de Luikse rijksuniversiteit. Van 1827 tot 1832 vestigde hij zich als advocaat te Maastricht.

Maastricht bevond zich van 1830 tot 1839 in een benarde positie in het conflict tussen Nederland en België. De verlammende blokkade van Maastricht veroorzaakte een 'braindrain' van intellectuelen die verkozen naar België uit te wijken.¹⁹ André Van Hasselt was één van hen, hij droomde er van om naar Brussel te verhuizen. Zijn vriend Louis Alvin bemiddelde bij minister Charles Rogier die hem een aanstelling kon geven als hoofd van de Bourgondische Bibliotheek in Brussel. Van Hasselt verhuisde in 1833 naar Brussel waar hij samen met Louis Alvin en de beeldhouwer Louis Jehotte woon-

de in een appartement in de Twaalf Apostelenstraat. Hij ontving een subsidie waarmee hij in 1834 zijn eerste dichtbundel *Primevères* kon publiceren.²⁰

Portret van een nog jonge André Van Hasselt, 1835, door lithograaf Charles Baugniet

Zijn omvangrijk literair oeuvre is hoofdzakelijk in het Frans.²¹ *"Hij achtte de 'Vlaamse taal' weliswaar nuttig om het Belgische verleden te bestuderen, maar minderwaardig ten opzichte van het Frans, 'de ware taal der denkbeelden'".*²² Slechts uitzonderlijk publiceerde hij in het Nederlands. Het *Gouden Boeksken, Gedichten voor kinderen*, uitgegeven in Brussel in 1845 is een werk dat ook aansluit bij zijn rol als onderwijsinspecteur. Sommige liedjes teksten – *Het Vaderland* en *Voor den Koning* – pasten in de ambitie van 'vaderlandse opvoeding' in de lagere scholen.²² Dichter-schrijver André Van Hasselt speelde een vooraanstaande rol in de literaire en artistieke wereld van zijn tijd. Hij was hoofdredacteur van het tijdschrift *"Renaissance : chronique des arts et de la littérature"* dat werd uitgegeven door de *Association nationale pour favoriser les arts en Belgique*. André Van Hasselt was ook verantwoordelijk voor de eerste edities van de *Biographie nationale* die werden uitgegeven door Jamar van 1853 tot ca. 1860.

Alexandre Dumas en Victor Hugo waren vriend aan huis. Zijn eerste grote dichtbundel *Primevères* leest als een ode aan zijn vele vrienden kunstenaars; Antoine Wiertz, Gustave Wappers, Guillaume Geefs en diens echtgenote Fanny Corr, Theo-

door Schaepkens. Het is overigens die laatste die het dichtbundel *Primevères* illustreerde en die ook bij het overlijden van Van Hasselt een aquarel (en schilderij) maakt als ode aan zijn overleden vriend.

Allegorie op de dood van de schrijver en dichter André van Hasselt, Aquarel door Théodore Schaepkens. Collectie Bonnefantenmuseum, Maastricht, inv.nr. 1000722.

Dichter en onderwijsinspecteur

Hoewel de naambekendheid van Van Hasselt vooral gekoppeld is aan zijn literair werk heeft hij een rol van betekenis gehad in het onderwijs. In 1842 werd hij "*provinciaal opziener*" van het lager onderwijs te Antwerpen en twee jaar later "*bijzonderen opziener der Normaalscholen*". Die functie bleef hij vervullen tot aan zijn dood op 1 december 1874 te Sint-Joost-ten-Node.

Ongetwijfeld heeft vriend Louis Alvin – die aan het hoofd stond van het ministerie van openbaar onderwijs- een rol gespeeld in die aanstelling. Alvin – zelf ook schrijver en vooral gekend om de vele biografieën- is de auteur van de biografie van André Van Hasselt waarin zijn rol als 'fonctionnaire' onder de aandacht wordt gebracht.²⁴ De eruditie van de doctor in de rechten maakten dat hij belast werd met bijzondere opdrachten. In 1844 werd André Van Hasselt door de koning aangesteld als "*rapporteur pour les livres et les méthodes.*"²⁵ Van Hasselt maakte een lijst van leerboeken die in het

onderwijs mochten worden gebruikt en waarin de verschillende disciplines aan bod kwamen zoals ; godsdienst (catechismus), geschiedenis, aardrijkskunde, grammatica, meetkunde etc. en dat voor de drie landstalen.

In zijn hoedanigheid van onderwijsinspecteur werd hij in 1862 afgevaardigd om op de werelttentoonstelling in Londen de afdeling van het onderwijs (29ste klasse) te bezoeken en in 1873 werd hij ook afgevaardigd naar de Wereldtentoonstelling in Wenen om er in de 26ste sectie over onderwijs op zoek te gaan naar innovaties vanuit diverse perspectieven. Van Hasselt rapporteerde over zijn bevindingen in een zeer uitgebreid rapport waarin hij zowel de pedagogische als methodologische ontwikkelingen evalueerde tot en met ook de meer praktische aspecten (schoolmeubilair) bestudeerde. Van Hasselt toont in zijn omstandig rapport aan hoe in het Belgische onderwijs de innovaties van de omringende landen werden geïmplementeerd en hoe terzelfder tijd ook in het Belgisch onderwijs nieuwe leermethodes en leerboeken toonaangevend waren.²⁶

Dit rapport was één van de laatste wapenfeiten van André Van Hasselt die na zijn bezoek aan de werelttentoonstelling in Wenen uitgeput terugkeerde²⁷ naar zijn thuishaven in Sint-Joost-ten-Node waar hij tenslotte in 1874 stierf.

Amerikaans klaslokaal zoals getoond op de werelttentoonstelling in Wenen, 1873.

Het grafteken

*“Au cimetière de Laeken, parmi la fastueuse banalité des mausolées, des croix, des pierres blanches, des colonnes brisées, des génies drapés de marbre, il y a un monument de grès, couleur de lune, seul et fier, sans grillage ni jardinet, avec un lyre allumée d’une étoile. Rien qu’un nom sur le socle. Le nom, la foule lit, d’un air distrait, sans connaître (...) »*²⁸

Georges Rodenbach (1884)

Het graf van André Van Hasselt is ook vandaag nog in vele opzichten opvallend. Een monumentale maar gedrongen zuil op een getrapte sokkel draagt een kapiteel dat bekroond wordt met een lier die een bol onder ster draagt. De lier is een voor de hand liggende referentie naar Van Hasselts dichtkunst. De opgerichte fakkels kunnen in verband worden gebracht met de levensfilosofie van de liberale en mogelijk ook vrijzinnige dichter. De uilen die als hoekvoluten zijn uitgewerkt kunnen in verband worden gebracht met zijn rol in het onderwijs: De uil is dan symbool voor wijsheid. Als

nachtdier kan de uil ook in verband worden gebracht met de dood en is het een zeer toepasselijk funerair symbool. Festoenen van immortellen zijn in het kapiteel verwerkt.

Het monument is gesigineerd door beeldhouwer Charles-Auguste Fraikin (1817-1893). Geen onbekende voor Van Hasselt, ze waren allebei lid van de Koninklijke Academie voor Schone kunsten van België en waren samen aanwezig bij de vele zittingen van de klasse voor schone kunsten van de Académie. Van Hasselt verwijst in één van zijn *Poèmes satiriques* naar de beeldhouwer: *“des mains que Fraikin choisirait pour modèles”*.²⁹

Beeldhouwer Fraikin is gekend van een aantal grote representatieve opdrachten zoals het monument Egmont en Hoorn (aanvankelijk op de Brusselse Grote Markt, heden in het Zavelplantsoen) maar heeft ook zijn strepen verdiend in de funeraire kunst. Voor het kerkhof van Laken realiseerde hij het grafbeeld van weldoener Ferdinand Nicolai (1854) en de sarcofaag voor het echtpaar Cloquet-Devis (1871) maar zijn meest gekende funeraire realisatie is ongetwijfeld de cenotaaf voor Louise-Marie in de Oostendse Sint-Pieterskerk.

Familiegrafkelder 341 in de galerij

Van Hasselt overleed in 1874 en werd begraven op Laken. De graf galerijen zijn pas in gebruik genomen in 1879 en naar verluid liet zijn weduwe het graf overbrengen naar de galerij³⁰ waar de zuil nu staat bovenop de grens van de galerij. Ondergronds zien we in totaal vier grafplaten van de familie kelder; bovenaan die van Van Hasselt zelf die gemaakt is door Salu, die van zijn echtgenote Joséphine Hérís (1814-1893) en die van zijn twee zonen die samen op één grafplaat staan: Francis Van Hasselt (1843-1864) en Charles Van Hasselt (1845-1850). Een vierde en onderste grafplaat is voor dochter Ernestine Van Hasselt (1849-1907) die ook dichteres was. Het ziet er dus naar uit dat de zonen van Van Hasselt, die op jonge leeftijd overleden en nog vóór hun vader werden begaven, ook zijn overgebracht naar de 'nieuwe' familie-grafkelder in de graf galerij.

Er bestaat onduidelijkheid over het juiste jaar van de overbrenging en waar dan voordien de familie kelder Van Hasselt op de begraafplaats was gelegen. Ook over de inhuldiging van het grafmonument op het kerkhof zijn de bronnen niet eenduidig. Sommige bronnen maken melding van het jaar 1879 en verwijzen naar de aanwezigheid van de Duitse dichter Ludwig Wihl³¹ die een vriend was van Van Hasselt. Andere bronnen laten verstaan dat die plaats had in 1877 met een toespraak van zijn vriend en schilder Nicaise De Keyser.

Het graf van André Van Hasselt kreeg in de loop der jaren veel aandacht. Rond het graf was er op zondag 31 november 1884 een herdenking naar aanleiding van de tiende verjaardag van zijn overlijden. Tot die samenkomst werd opgeroepen door de literaire vereniging "la jeune Belgique".³² Het graf werd voor de gelegenheid opgesmukt door de weduwe en dochter met een krans in sleutelbloemen, alluderend op Van Hasselts' dichtbundel "primevères". Max Waller verwelkomde de talrijke aanwezigen en schetste een sfeerbeeld van het kerkhof op een kille novemberdag:

*"une journée froide et claire illuminant ce pèlerinage. Toutes les tombes poudrées de blanc avec, au fond du cimetière, la vieille église croulante faisant un merveilleux décor."*³³

Het is Georges Rodenbach die de talrijk aanwezigen toesprak en voorlas uit het werk van Van Hasselt. Onder de aanwezigen belangrijke personen zoals Edmond Picard*, Octave Maus, Fernand Khnopff*, Xavier Mellery*. Voor de literaire vereniging "la jeune Belgique" waren o.a. Max Waller, Georges Eeckhoud, en Rodenbach aanwezig. "La Société Nouvelle" was vertegenwoordigd door-

dichter Iwan Gilkin*. Onder de menigte ook politicus Jules Destrée. Het selecte gezelschap plaatste een smeedijzeren krans op het graf. Die krans is nog te zien op foto's van de jaren 1990 maar is intussen verdwenen.³⁴

Louis De Bondt (Puurs, 5 juli 1877 – Laken, 23 september 1920), organist, professor aan het Koninklijk Conservatorium en schoolinspector

Perk 10, weg 8³⁵

Louis De Bondt kreeg zijn muziekopleiding aan het Conservatorium van Brussel in de periode 1896-99. Na zijn afstuderen werd hij er zelf professor, in 1899 was hij *“moniteur d’harmonie”* en vanaf 1903 *“moniteur d’orgue”*. Later doceerde hij er notenleer.³⁶ Hij was vanaf 1901 enige tijd organist en kapelmeester van de Onze-Lieve-VrouweKerk in Laken, waar hij vlakbij woonde in de Leopoldstraat 13 (nu Leopold I-straat)

Als organist had hij een actief programma met optredens in verschillende kerken in het Brusselse.

Hij was tevens inspecteur op het gebied van muziekonderwijs op lagere scholen. Aan het eind van zijn korte leven was hij verbonden aan het RMS, het Lemmensinstituut te Mechelen en het *Institut des hautes Études* te Elsene.

De Bondt was ook auteur van een aantal werken waaronder samen met René Lyr *“Histoire de l’orgue”* dat postuum werd uitgegeven.

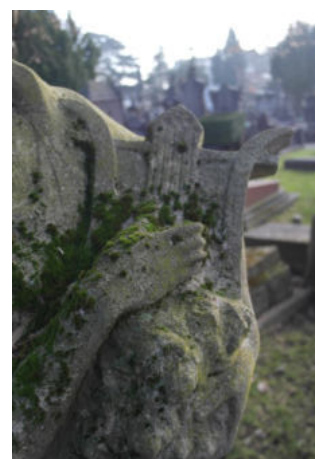
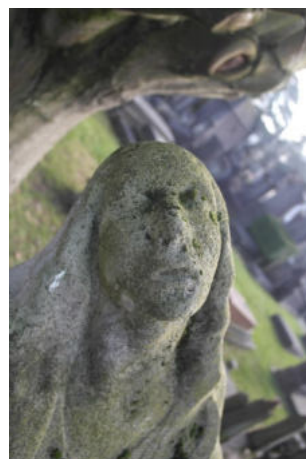
Het grafteken

Een vrouwelijk figuur ten voeten uit gehuld in een drapage, het hoofd achterover, een citar in de handen waaruit rozen neerdwarrelen. Het moet gezegd dat dit een uitzonderlijk monument is met een nadrukkelijk symbolistische inslag.

Volgens Cecilia Vandervelde is het grafmonument van de hand van Mathieu Desmaré (1877-1946).

Zijn werk wordt getypeerd als volgt : *“Mathieu Desmaré staat vooral bekend omwille van kolossale beelden en geometriserende lijnen. Zijn oeuvre typeert zich door grote dramatische bewegingen, lijnvoeringen en volumes.”*³⁷

De concessie die aanvankelijk slechts voor een korte termijn van 15 jaar was voorzien werd mede op verzoek van de beeldhouwer verlengd (1940). Desmaré zelf noemde het een van zijn beste werken. Desmaré is een beeldhouwer opgeleid aan de Koninklijke academie. Hij woonde in Laken en werkte soms samen met Ernest Salu. Het monument van de onbekende Franse soldaat – ‘poilu inconnu’ – op het Onze-Lieve-Vrouwvoorplein is een monument van Salu en Desmaré gerealiseerd in de periode 1923-27 dus dat was ongeveer in dezelfde tijd als dit grafteken.

Familiemonument Ghémar, onderwijzeressen en schooldirectrices

Perk 31, kruising wegen 29 & 31³⁸

Het graf van de gezusters Ghémar is één van de blikvangers op het kerkhof van Laken. Het graf is opgericht voor de drie zusters – Henriette (°1820), Rosalie (°1823) en Sophie Elise (°1825) - die allen een rol speelden in het onderwijs.

Over het Ghémarmonument werd al veel geschreven. De aandacht ging dan in hoofdzaak naar de broer van de zusters; Louis Ghémar (1819-1873) die bekendheid geniet als pionier van de fotografie en die het 19de-eeuwse Brussel vereeuwigde in unieke beelden.

Door een artikel van de hand van Annie Terlinck³⁹ zijn we intussen beter geïnformeerd over het leven van de zusters Ghémar. Het is dat artikel dat we hier als bron hanteren voor de biografische gegevens.

De jeugd van de drie zusters en de broer Ghémar brengt ons eerst naar Lannoy, nabij het Franse Lille, waar ze allen zijn geboren. Vader Ange-Joseph Ghémar sterft in Lille in 1830. Zijn weduwe, Cathérine Horlait, hertrouwt één jaar later, in 1831, met

een vriend van haar overleden echtgenoot, Tous-saint Ouverleaux. Ze trekt samen met haar kinderen bij hem in te Ath. Ze sterft één jaar later kort na de geboorte van een zoon. De kinderen Ghémar zijn van dan af dus wees en het is de moeder van Toussaint Ouverleaux, Thérèse Allard, die zich over de vijf kinderen ontfermt.

Over een specifieke scholing van de zusters is geen spoor te vinden, mogelijk kregen ze privaat onderwijs. Hun broer Louis Ghémar liet al in 1836 het provinciale Ath achter zich om zich in Brussel te vestigen als lithograaf, snel succes te boeken en zich helemaal in te werken in het artistieke milieu. In 1849 trok Louis Ghémar naar Edinburgh waar hij lithografieën uitgeeft samen met Schenck en zich inwerkt in de fotografie, toen nog in een pioniersfase. Henriette en Sophie vervoegden zich daar bij hun broer in Edinburgh in 1851 waar ze Franse les gaven aan de dochters van de elite. De Franse taal werd gezien als een poort naar de hogere kringen. Het idee om ook in Brussel een pensionaat te openen kreeg toen reeds vorm. Het is via de connecties van broer Louis dat de gezusters zich konden inwerken in het liberale, vrijdenkende en artistieke milieu van Brussel medio 19de eeuw. Vanaf 1855 huurden ze een pand in de Wildewoudstraat nr. 8 – met uitzicht op de Sint-Goedelekathedraal – waar ze vanaf ca. 1856 een pensionaat openden. Kandidaat leerlingen werden gerekruteerd via een aankondiging in het in Londen uitgegeven *“The Atheneum. Journal of English and foreign Literature, Science and the fine Arts”*:⁴⁰

BRUSSELS Mlle GHÉMAR has honour to announce that she conducts the EDUCATION of limited number of YOUNG LADIES in Brussels assisted by resident French, German and English Governesses, Visiting Professors of eminence. It is Mlle Ghémar's earnest desire to combine a highly finished Education with attention to Moral Training and to carry out the observance of Sunday with strict regard to the customs of Great Britain while the arrangements of her house include all the comforts and “refinements of an English home. (...)”

Geïnspireerd door het voorbeeld van Zoé Gatti de Gamond (1806-1854) geloofden de zusters in de emancipatie van de vrouw via gelaïciseerd onderwijs. De privé school richtte zich op meisjes uit de hogere klasse vanaf 15 jaar.

Het gebouw in de Wildewoudstraat werd in 1860 aangekocht en daaropvolgend in 1862 zelfs uitgebreid met twee verdiepingen. Het pand was van de

straat gescheiden door een ondiepe voortuin achter een hekken. Het grensde aan het in opbouw zijnde hotel van de Gouverneur van de Nationale bank waarvan de bouw vele jaren in beslag nam (tussen 1860-1868 naar ontwerp van arch. Beyaert). De grote werf was bijzonder hinderlijk voor het functioneren van het pensionaat en de gezusters uitten fel protest. Het pensionaat had ook een buitenhuis in Ukkel- het Nekkersgat kasteel – waar ze met de *pensionnaires* en het personeel in de zomer naartoe trokken. Broer Louis, die intussen een succesrijk fotograaf was in Brussel, steunde het onderwijs initiatief van zijn zusters financieel.

Het pensionaat rechts van het hotel van de gouverneur (prentbriefkaart)

Het overlijden van Sophie Ghémar op 5 januari 1864 – ze was 38 jaar oud- kwam als een grote slag voor de gezusters. De erfenis die ze naliet aan haar zusters en broer laat er geen twijfel over bestaan de de gezusters zich intussen hadden opgewerkt. Louis Ghémar erfde twee woningen aan de Charlevoixsteenweg op de nummers 178 en 180.

Het was Henriette die het initiatief nam tot het oprichten van een monumentaal graf op het kerkhof van Laken.

Het grafteken

Lode De Clercq schetste al het belang van dit grafteken:

“Het belang van dit monument situeert zich op verschillende niveau’s. Ten eerste betreft het de grafstede van de familie Ghémar, van wie de lithograaf-fotograaf Louis Ghémar de beroemdste telg was. Vervolgens gaat het om een oeuvre van de beeldhouwer Ernest Carrier-Belleuse (1824-1887), een kunstenaar die niet enkel tot het kruin behoorde

van de mondaine eclectische Franse salonbeeldhouwkunst, doch bovendien een korte doch zeer betekenisvolle impuls gaf aan de toenmalige Brusselse beeldhouwscène. Aansluitend bij de eclectische vormgeving kunnen we hier tevens spreken van een typische eclectische iconografie, wat deze realisatie ook op het vlak van de grafcultuur een bijzondere betekenis verleent.”⁴¹

De beeldengroep rust op een monumentale sokkel- de epigrafie op de marmeren grafplaat luidt: *“A la mémoire de Melles Rosalie Sophie Henriette Ghémar. Leurs élèves reconnaissantes R.I.P.”*. Die grafplaat is later aangebracht, wellicht n.a.v. het overlijden van Henriette in 1888 toen zij in de familie-kelder werd bijgezet. Daar was ook al Louis Ghémar in 1873 begraven.

De sokkel in blauwe hardsteen heeft de vorm van een brede balk met afgeronde zijanten. De sokkel is bekroond met hoek-acroterie en verwijst zodoende naar de cipus; een veel voorkomende funeraire typologie. Aan de voorzijde – gericht op de grote laan op het kerkhof- heeft de sokkel een compositie van een fronton gedragen door zuiltjes in de vorm van een urne die een kapiteel hebben in

de vorm van een ramskop. De ovale grafplaat in marmer is ingewerkt en wordt bovenaan met een gestrikt lint bekroond. Onder de grafplaat ligt een trofee uitgewerkt in reliëf en samengesteld uit gekruiste en omgekeerde brandende fakkels- symbool van het uitdovend leven. In de trofee herkennen we ook een laurierkrans, een palmtak, een foliant, een stuk van een lier, de bovenkant van een passer en een schilderspalet, allen kunnen in verband worden gebracht met de kunsten. De centrale bol of *armillarium* is versierd met de dierenriem (intussen verweerd). Dergelijke globe is het attribuut van de Astronomie, één der zeven vrije kunsten.⁴² De sokkel is monumentaal en geeft samen met de beeldengroep aan het graf de allure van een standbeeld.

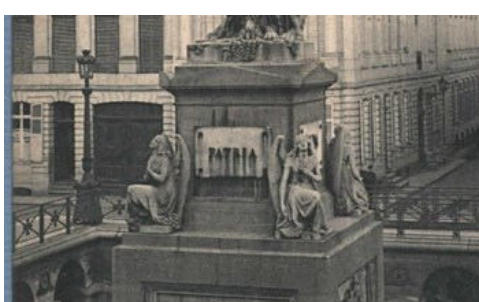

Vermits het graf tot stand is gekomen n.a.v. het overlijden van Sophie Ghémar in 1864 is de thematiek in verband te brengen met de rol van de zusters Ghémar in het onderwijs. Die verwijzing naar het onderwijs was er ook al in het reliëf op de sokkel (cfr. supra). In de beeldengroep kunnen eigenlijk twee thema's worden afgelezen. De drie vrouwen van verschillende leeftijd zijn een allegorie op de cyclus van het leven en in dit geval zeer toepasselijk omdat ze ook verwijzen naar de drie gezusters. Hier wordt dit thema gecombineerd met een allegorie van het onderwijs die wordt uitgedrukt via de attributen; de wereldbol en de folianten (boeken) zijn in verband te brengen met de kennis zoals die in het onderwijs wordt doorgegeven.

De sokkel van het Ghémar monument kan de vergelijking doorstaan met die van een paar standbeelden in de hoofdstad. De sokkel van het monument aan de Martelaren (G. Geefs) op het martelarenplein heeft ook de vorm van een cipus en is een ontwerp van architect Louis Roelandt nadat een eerder ontwerp van architect Suys was verworpen.⁴³ Met de door architect Tilman Frans Suys ontworpen sokkel van het ruitersstandbeeld van Godfried van Bouillon (E. Simonis, 1848) op het Brusselse Koningsplein heeft de Ghémar sokkel de afgeronde zijflanken gemeen. Vader Suys kan niet de ontwerper zijn van de sokkel van het Ghémar monument, hij overleed in 1861.

Van L naar R: sokkel Ghémar monument, sokkel Martelarenmonument, sokkel Godfried van Bouillon

De beeldengroep zoals we die vandaag zien is het werk van de Franse beeldhouwer Ernest Carrier-Belleuse die in de periode 1870 tot 1872 in Brussel was waar hij een ploeg van beeldhouwers-praticiens leidde die de sculptuur van de Beurs realiseert, onder hen ook Auguste Rodin. Ernest Salu I was een van de vele beeldhouwers op de stelling van de Beurs. Dit betekent dat de beeldengroep op het graf van Sophie Ghémar er gekomen is zes tot acht jaar na haar begraafing! het is aannemelijk dat de sokkel er al eerder stond en het beeld pas later werd geplaatst (cfr infra).

De meeste auteurs zijn het er over eens dat de opdracht voor het graf bij deze Franse beeldhouwer is terecht gekomen wellicht via tussenkomst van fotograaf Louis Ghémar die in diezelfde periode de overwelving van de Zenne fotografeert. Het Beursgebouw is het kroonstuk van die nieuw aangelegde centrumboulevards en mogelijk heeft Ghémar er de Franse Beeldhouwer leren kennen.⁴⁴

Het eenduidige verhaal van het graf Ghémar wordt echter doorkruist door een foto die ons op een ander spoor zet. Het is een foto uitgegeven door

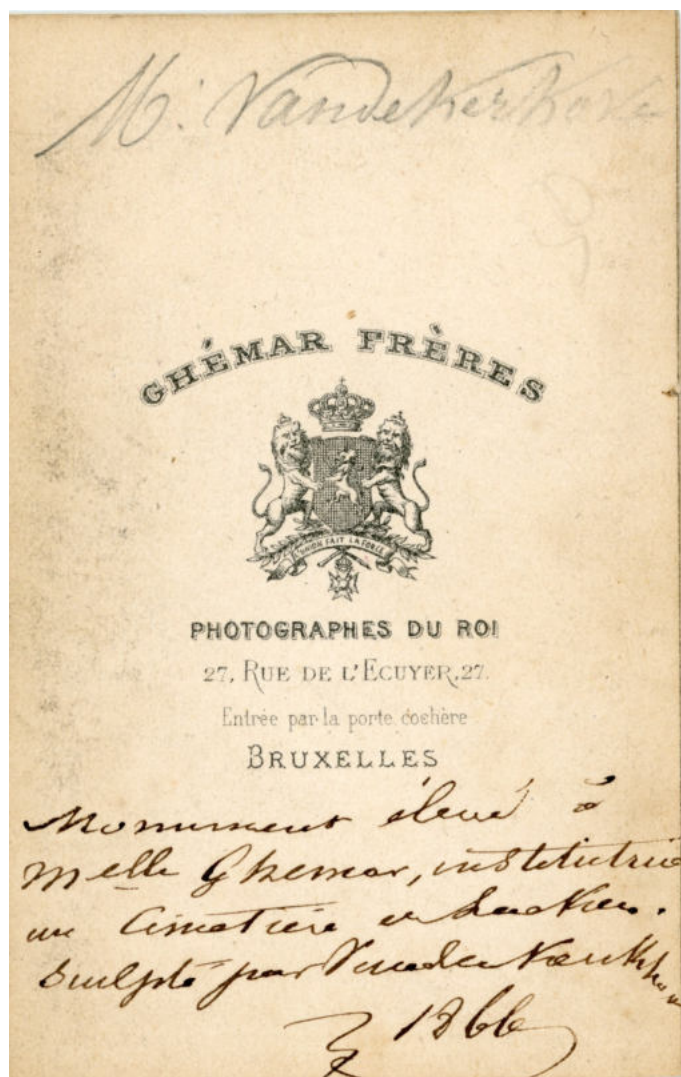

Ghémar Frères die het Ghémar monument toont op de ons gekende sokkel maar met een andere beeldengroep!

De foto is van een handgeschreven notitie op de achterzijde voorzien "*Monument élevé à Melle Ghémar, institutrice au cimetière de Laeken, sculpté par Vandekerckhove (?), 1866*". De naam van de beeldhouwer is moeilijk leesbaar maar is er nog eens extra bijgeschreven in potlood "Vandekerkove".

Het kan hier gaan over Augustin Van den Kerckhove (1825-1895), alias *Sabas* of een jongere telg van de familie Joseph-Antoine Van den Kerckhove (1847-ca. 1910), alias *Nelson*. Ook Godfried Van den Kerckhove (1841-1913) komt in aanmerking, hij was overigens ook aan de slag op de werf van de Beurs onder leiding van Carrier-Belleuse. De beeldhouwers Van den Kerckhove zijn ook actief in het segment van de decoratieve sculptuur, in de periode rond 1870 een zeer lucratieve sector met de vele werven in de hoofdstad.⁴⁵

Voorstel voor het Ghémar monument door beeldhouwer Van den Kerckhove, gefotografeerd door Ghémar Frères, gedateerd 1866 (Privé verzameling)

Het meest opvallende aan deze foto is dat het beeld- meer dan waarschijnlijk is het een gipsmodel, en dus geen marmeren uitvoering- op de sokkel staat zoals we die vandaag kennen. Dit bevestigt de hypothese dat de sokkel er een tijd lang zonder beeld heeft gestaan en dat in afwachting van een definitieve keuze van de beeldhouwer Van den Kerckhove een voorstel doet. De presentatie van een gipsen model in situ is daarbij niet uitzonderlijk.

De foto van dit andere maar onuitgevoerde Ghémar monument roept meer vragen op dan dat ze antwoorden geeft.

De beeldengroep stelt twee vrouwen voor en een monumentaal uitgewerkte engelenfiguur. Het thema van de treurende vrouw – uiterst rechts- is kenmerkend voor de funeraire sculptuur. In zijn totaliteit is deze compositie echter weinig evenwichtig, vooral de centrale figuur – een liggende vrouw- neemt een ongemakkelijke (onnatuurlijke) houding aan. Had beeldhouwer Van den Kerckhove de beeldengroep voor het praalgraf van koningin Louise-Marie in de Sint-Pieterskerk in Oostende voor ogen? Die groep door beeldhouwer C.A. Fraikin en daterend van 1855-57 is ook samengesteld uit twee vrouwen die onder de hoede van een engel staan maar heeft een veel evenwichtiger en sierlijke compositie. In het voorstel van Van den Kerckhove is er geen relatie naar de rol van de zusters Ghémar in het onderwijs.

Praalgraf Louise Marie, C.A. Fraikin, Sint-Pieterskerk Oostende (Stadsarchief Oostende)

Wat bewoog Ghémar frères ertoe om deze foto te maken. Ghémar kan in contact zijn gekomen met beeldhouwer Van den Kerckhove toen hij in 1863 gevraagd werd door minister Vandenpeereboom om een fotoreportage te maken van het *salon triennal* in Brussel. Die reportage resulteerde in een uitzonderlijke uitgave van het *“Album de l'exposition des beaux-arts de 1863. Vues photographiques- Alp. Vandenpeereboom – Ministre de l'Interieur”*.⁴⁶ Op die tentoonstelling waren ook beelden van Augustin Van den Kerckhove tentoongesteld o.a. *“L'amour surpris pendant son sommeil”*- zoals te zien op één van de foto's van Ghémar. Het hoofd van Amor is overigens zeer gelijkend met het engelenhoofd in het voorstel voor het Ghémar monument.

Het Salon in Brussel, 1863. Het beeld “Amor” van Augustin Van den Kerckhove dat op het salon in 1863 tentoongesteld werd. (inzet detail voorstel Ghémar Monument) Foto's door Ghémar Frères (coll. museum Ieper)

We hebben er het raden naar waarom dit voorstel niet werd weerhouden. Als we aannemen dat het op de foto bijgeschreven jaartal van 1866 klopt, dan hebben de nabestaanden van Sophie Ghémar nog tot ca. 1870 gewacht om een beslissing te nemen en de opdracht aan Carrier-Belleuse toe te vertrouwen. In ieder geval kwam de Franse beeldhouwer met zijn beeldencompositie meer tegemoet aan de wensen van de nabestaanden en de ambitie om dit graf op te vatten als een eerbetoon aan de overleden onderwijzers.

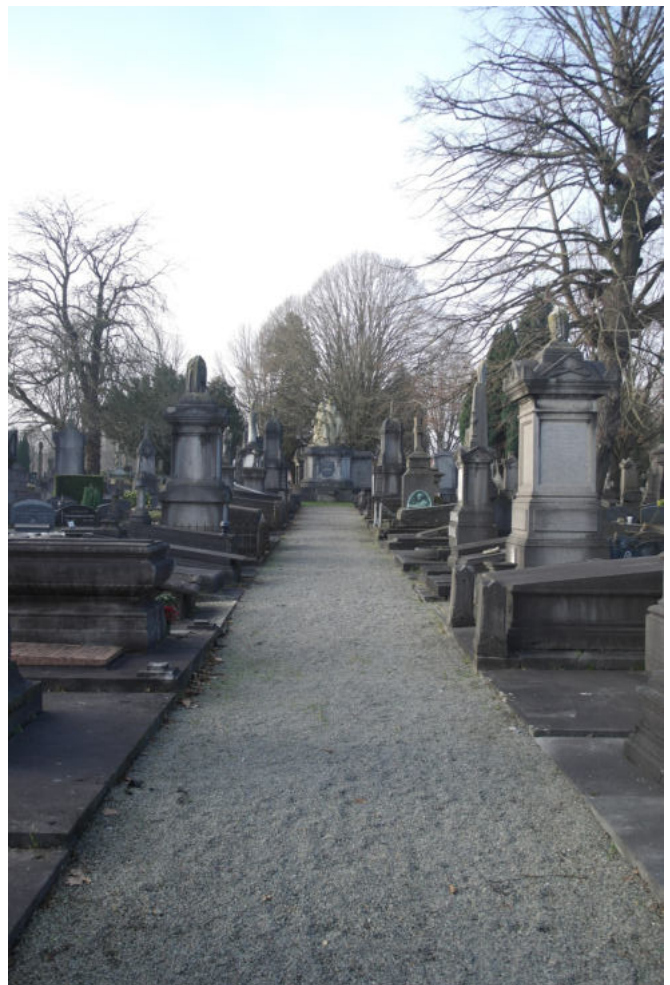
In de periode dat Ernest Salu I actief was op de werf van de beurs kreeg hij een opdracht voor het maken van een graf op het kerkhof van Laken.⁴⁷ We weten niet precies welk graf dat is geweest. Zeker is dat Ernest Salu de realisatie van zijn toenmalige 'baas' Carrier-Belleuse op het kerkhof van Laken met meer dan gewone belangstelling zal hebben gade geslagen. De beslissing om zich op de funeraire sculptuur toe te leggen en zich vlakbij het kerkhof te installeren is ongetwijfeld door die eerste opdracht ingegeven. De rest van het verhaal kennen we.

EINDNOTEN

1. De leerplicht voor alle kinderen tussen 6 en 12 jaar kwam er pas in 1914
2. Minister Frère Orban ligt begraven op de begraafplaats van Robermont (Luik). Dat Neogotische graf (!) hebben we kunnen bewonderen tijdens onze ledenuitstap in 2021.
3. De onvrijheid van onderwijs in de 19e eeuw in België Jean-Marie Lermyte, in "ons erfdeel", jg. 24, 1981, p. 351.
4. Leon Lebon, *De l'instruction primaire en Belgique*, Brussel, 1864, p. 73. 1842: 335.000, 1860: 2.290.000
5. Idem, p. 288.
6. Ibidem. p.9.
7. *Rapport triennal sur la situation de l'instruction primaire en Belgique, et sur l'exécution de la loi organique du 23 septembre 1842 présenté aux chambres législatives* par Mr. le Ministre de l'intérieur, 20 novembre 1846, p. 12.
8. Marcel Celis, *Marie Pleyel een levensschets*, Lode De Clercq, *De restauratie van het Pleyelmonument op het kerkhof van Laken*, allebei in : Epitaaf nieuwsbrief, nr. 32-33, 1996.
9. Linda Van Santvoort, *Brussel – Parijs, een artistieke wisselwerking weerspiegeld op het kerkhof van Laken*, in: Epitaaf Nieuwsbrief, nr. 36, 1997, p. 3. Linda Van Santvoort, *Grootse begrafenissen op het kerkhof van Laken*, in : Epitaaf Tafiel, nr. 58, september 2021, p. 18
10. Linda Van Santvoort, *Twee grootmeesters van de 19de eeuwse schilderkunst François-Joseph Navez en Jean-François Portaels in één graf op het kerkhof van Laken*, in : Epitaaf Nieuwsbrief, nr. 29, 1995.
11. Linda Van Santvoort, kleur op het kerkhof van Laken, interessante materiaaltoepassingen, Epitaaf Tafiel, nr. 48, september 2020, p. 5-6.

12. Cecilia Vandervelde, *Les champs de repos de la région Bruxelloise*, 1997, p. 484.
13. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40525>
14. <https://hdb.be/AZ/L/MLINDPETA.htm>
15. *Le Progrès, journal de l'éducation populaire publié par la Société centrale des instituteurs Belges*, jg. 5, n° 47, 14 december 1865.
16. *Innauguration du monument érigé à la mémoire de f.ue M. Lindemans*, in : *Le Progrès, journal de l'éducation populaire publié par la Société centrale des instituteurs Belges*, jg. 7, n° 6, 10 februari 1867. De vele fouten in dit opschrift staan vandaag niet meer op de grafplaat.
17. Cecilia Vandervelde, op.cit., p. 516.
18. Lou Spronck, André Van Hasselt, zijn Maastrichter jaren, 15 mei 2021. Online tijdschrift Neerlandistiek <https://neerlandistiek.nl/2021/05/andre-van-hasselt-zijn-maastrichtse-jaren/>
19. Joep Leerssen, *De afkeer van Nederland en de uitstraling van Luik: regionale functie, universitaire netwerken en de mislukte staatsvorming van 1815-1830*, Belgisch tijdschrift voor Filologie en geschiedenis, 2018, p. 1353-1353.
20. Idem.
21. Zijn literair oeuvre is quasi integraal te consulteren op : <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Hasselt%2C%20André%26%23x0301%3B%20Henri%20Constant%20van%2C%201806%2D1874>
22. *Van Hasselt, André - NEVB Online*
23. Opgenomen in een becommentarieerde bibliografie, gepubliceerd in : *Journal des Instituteurs*, 1845, p. 253.
24. Louis Alvin, *André Van Hasselt, sa vie et ses travaux*, Brussel, 1876.
25. *Rapport triennal* op.cit., André Van Hasselt, pp. 243-253.
26. *Exposition Internationale de Vienne 1873. Documents et rapports des jurés & délégués Belges. XXVlième groupe. Education, enseignement & intruction*, Brussel, 1874. Het rapport van Van Hasselt is integraal gepubliceerd vanaf p. 181. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=gri.ark:/13960/t0rr8946n&view=1up&seq=11&q1=Hasselt>
27. Alvin op cit p. 314.
28. Georges Rodenbach, *André Van Hasselt* in : la Société nouvelle. Revue internationale. Sociologie, arts, sciences, lettres, 1 année, Brussel 1884-85, pp. 34.
29. *Oeuvres de André Van Hasselt*, vol. 5, Brussel, 1877, p. 98 (postume uitgave)
30. Marcel Celis, Jos Vandenbreeden, *Kerkhof van Laken*, ed. Epitaaf/ Plaizier, Laken 1991, p.34-35.
31. *Onze dichters. Een halve eeuw Vlaamsche poezie*, 1830-1880, Roeselare, 1881, p. 55.
32. M.W. (Max Waller), *Chroniques. La fête commémorative d'André Van Hasselt* in : *La jeune Belgique*, 4e jg., 1884-85, p.129-131.
33. Max Waller op.cit. p.129.
34. Alle namen met een sterretje zijn personen die ook op Laken begraven liggen.
35. Cecilia Vandervelde, op. cit., p. 517.
36. *Annuaire du Conservatoire de Musique*, Brussel, 1914.
37. (Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Desmaré [online] <https://id.erfgoed.net/personen/12019> (Geraadpleegd op 23-01-2022))
38. Cecile Vandervelde, op.cit., p. 540.
39. Annie Terlinck, *Louis Joseph Ghémar, Henriette, Rosalie et Sophie Ghémar. Lannoy-Ath-Bruxelles (1819-1889)*, in: *Annales du cercle Royal d'Histoire et d'Archéologie d'Ath et de la région et musée Atohis*, LXII, Ath 2010, pp. 135-197.
40. Editie 19 juli 1856, nr. 1499.
41. Lode De Clercq, *De restauratie van het Ghémar monument*

op het kerkhof te Laken, in M&L, jg. 11, nr. 3, 1992, p. 42-43.
 42. Hall's Iconografisch handboek, Leiden, (2006), s.v. Globe, s.v. Armirilium.
 43. Patrick Derom, de beelden van Brussel, Antwerpen-Brussel, 2000, p.26-27.
 44. Lode De Clercq op. cit.
 45. Linda Van Santvoort, *Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de belle époque*, Erfgoed Brussel, nr. 35, lente 2021, Urban.brussels, p. 88.
 46. Over dat album : Jan Dewilde, *De Salon van Louis Ghémar. Een fotoreportage van de Algemene Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Brussel in 1863*, leper, 1999.
 47. Interview met Ernest Salu III, in: Op leven en dood: het grafmonument, tent. Cat, ICC, Antwerpen, 1987, z.p.

ZONDAG 24 APRIL 2022

Atelier Salu is doorlopend open voor bezoekers.

De Thema-rondleidingen op het kerkhof:

10u en 14 u

2. BEELDHOUWER KAREL VAN ROY AAN HET WOORD

Ontwerp *Eeuw(w)ende*, recuperatie oud grafmonument blauwsteen met Rosé Aurore

We zouden ons kunnen afvragen waarom we vandaag nog een grafteken zouden maken voor onze overledenen.

Welke symboliek willen we nu nog vereeuwigd zien?

De manier waarop mensen hun doden begraven is een teken van beschaving en is geografisch en cultureel bepaald. (LVS)

Het is mogelijk dat er bij de spreekwoordelijke paplepel bij mij wat steenstof van bij de buren mee is ingegaan. Mijn ouders woonden tot kort voor mijn geboorte naast de familie Praille. Deze steenhouwersfamilie afkomstig uit Jodogne vestigde zich in Kapelle-op-de-Bos, op de hoek van de Pastorijstraat en de Mechelbaan (nu pastoriestraat en Mechelseweg) in de buurt van de begraafplaats. Ze kochten er het geboortehuis van kunstschilder Evert Larock dat plaats moest maken voor hun woonhuis met toonzaaltje en op die manier aansloot bij de steenhouwerij. Evert Larock ligt begraven op het Schoonselhof Antwerpen, zijn grafteken is gemaakt door zijn vriend beeldhouwer Arthur Pierre.

In deze omgeving maakte ik kennis met de geur en het lawaai eigen aan het zagen onder stromend water van onze unieke blauwe hardsteen. Stenen waar de eerste generaties Praille (intussen de zesde al) prachtige, soms monumentale graftekens mee hebben gemaakt. Van deze oude grafmonumenten zijn er nog enkele te bewonderen op de gemeentelijke begraafplaats in de Pastoriestraat te Kapelle-op-den-Bos.

En voor je het weet ben je zelf beeldhouwer/steenhouwer

Na het hoger kunstonderwijs richting binnenhuisarchitectuur aan het Sint-Lucasinstituut Brussel en beeldhouwen aan de Academie Mechelen, werkte ik een korte periode als binnenhuisarchitect op het ontwerp bureau van Kunstwerkhuisen G. Vanhaelewyn Brugge.

In die tijd, eind jaren 1970 begin 1980, werden er in ons land heel wat kerken gerestaureerd en ik waagde mijn kans om me als beeldhouwer voor te stellen bij de N.V. Building in Mortsel, voor de restauratie en het opnieuw beeldhouwen van ornamentwerk voor de gotische kerk in Alsemberg. De 4-tal jaren dat ik daar werkte heb ik heel wat praktische ervaring opgedaan.

In het jaar 1982 overleed mijn moeder en het was vanzelfsprekend dat ik haar grafteken zou maken. Meteen mijn eerste stappen in de funeraire kunstwereld.

Samen met haar, op de dagen dat ze nog bij bewustzijn was, hebben we besproken hoe haar grafteken er zou uitzien.

Tot 2015 op de begraafplaats Kapelle-op-den-Bos, nu in onze privé beeldentuin

Kort nadien kreeg ik de opdracht om het grafteken te maken voor Joris Sterken, de familie Sterken kende ik goed.

Op de begraafplaats St. Kruis / Brugge

Mijn vader overleed in 1988, ook zijn grafteken heb ik gemaakt.

Tot 2017 op de begraafplaats Kapelle-op-den-Bos, nu in onze privébeeldentuin

Het is ook in deze periode dat Maria Gilissen me contacteerde om het grafteken van haar man Marcel Broodthaers te maken. (Zie Artikel Epitaaf nr. 39 april-mei-juni 1998)

Ik stel vast dat het maken van funerair werk fundamenteel verschilt met het maken van een kunstwerk. De vrijheid is min of meer beperkt. Anderzijds voel ik ook een zekere symbiose ontstaan tussen binnenhuisarchitectuur/meubelontwerp en beeldhouwwerk, doordat ik met funerair werk vooral in opdracht werk en ook rekening moet houden met de persoonlijkheid van de overledene. Voor er kan overgegaan worden naar een ontwerp moet er een gesprek en gedachtewisseling plaatsvinden. Je bepaalt niet alleen wat je maakt.

Door mijn funeraire opdrachten kan ik er als kunstenaar maatschappelijk toe bijdragen dat een mooi ambacht niet ten onder gaat.

Ook niet onbelangrijk is dat een regelmaat van opdrachten mij in de periode van beginnend zelfstandige een zekere financiële standvastigheid bood.

We zouden ons kunnen afvragen waarom we vandaag nog een grafteken zouden maken voor onze overledenen.

Niet alleen om professionele redenen, maar ook omdat ik er kan van genieten, kom ik op veel kerkhoven en begraafplaatsen. Het is vooral leerzaam, maar soms ook een bron van ergernis. De termen begraafplaats en kerkhof worden vaak vermengd.

Kerkhof: plaats om te begraven rond een kerkgebouw

Begraafplaats: open plaats of ruimte waar begraven wordt, niet rond een kerkgebouw

Om een idee te hebben welke gedenktekens onze vorige generaties voor hun geliefden hebben nagelaten, hoeven we maar eens te gaan kijken op een van de vele stedelijke begraafplaatsen. Gelukkig zijn er nog heel wat belangrijke waarvoor nog heel wat belangstelling is, ook van historici.

In mijn streek is dat de Centrale Begraafplaats van Brugge. Andere zijn Campo Santo en de Westerbegraafplaats in Gent, Laken en Elsene in Brussel... er zijn er meerdere. Maar ik wil het algemeen houden.

Op al die plaatsen staan nog indrukwekkende grafmonumenten, vaak nog uit de 19de eeuw die getuigen van niet toevallig gekozen symboliek, omgezet in fijnzinnige ornamenten of decoratie. (LVS) Meestal laten deze gedenktekens ons zien hoe de ambachtslieden in die tijd de gebruikte materialen door en door kenden en ze meesterlijk bewerkten. Om nog niet te spreken over de vaardigheden die ze beheersten om die zware omvangrijke fijn bewerkte stenen ongeschonden ter plaatse te krijgen en samen te brengen tot architecturale juweeltjes.

Laten we dan op zo een begraafplaats eens het gedeelte opzoeken met de meest recente graftekens. Het verschil in aanblik is groot. Wat opvalt zijn vooral minder hoge graftekens, waardoor onze blik plots een totaaloverzicht krijgt, niet meer gehinderd door de hoge bouwsels. Ook de vele tinten grijs, gevormd door de patine van jaren weer en wind op de blauwe hardsteen, zijn vervangen door verschillende kleuren graniet, glas, cortenstaal en nog andere materialen.

In de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw heeft graniet, afkomstig uit verre continenten, zijn intrede gedaan en geleidelijk aan zijn er ook nog andere materialen zoals inox, glas, cortenstaal, polyester, acryl...in opmars gekomen om weersbestendige graftekens te maken.

Opvallend eveneens is dat bij het gebruik van de steensoort graniet voor het maken van graftekens er meer industriële bewerkingstechnieken worden toegepast. Niet alleen omdat deze steensoort veel harder is, maar ook omdat er met de nieuwe productietechnieken meerdere stukken van eenzelfde vorm en grootte in serie kunnen gemaakt worden. Met als gevolg dat we regelmatig uniforme graftekens zien verschijnen, weliswaar met andere namen en data. Deze dragen uiteraard niet meer de signatuur van de ambachtsman die ze maakte, maar van de leverancier. Welke betekenis hebben ze nog als gedenkteken?

Gelijkvormigheid kan, als het een groepsgevoel benadrukt. Zoals te zien op die zones van de begraafplaatsen waar de rustplaatsen voor oud-strijders zich bevinden of op kerkhoven voor kloosterlingen of op de militaire begraafplaatsen.

Granietsoorten kunnen gepolijst worden en doordat het geen kalksteen is wordt de glans niet aangetast door de zure regen. Een belangrijk verkoopargument voor de hedendaagse consument voor de aanschaf van een grafteken in een steensoort die geen onderhoud vergt.

Aandacht! De belangrijkheid van de economische aspecten dringen een vereenvoudiging op van de symboliek en de vormgeving, tot er enkel nog een 'grafzerk' overblijft en dit in zijn meest elementaire betekenis van het woord 'platte plaat, meestal van steen om een graf te markeren'.

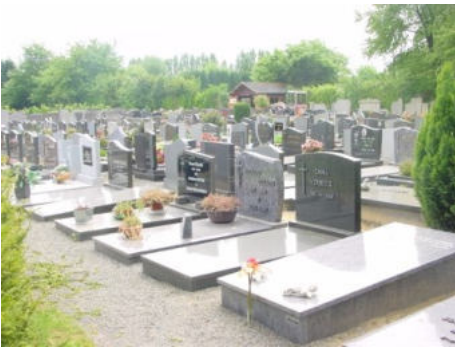
Hetzelfde gebeurt op de begraafplaatsen in de dorpskernen.

Het oudere gedeelte met de erebegraafplaatsen van begoede families, elk met hun monument naar godsvrucht en vermogen, is bewaard gebleven omdat de nabestaanden de middelen hadden om eeuwigdurende vergunningen te kopen. Terwijl de graftekens van de minderbegoeden meestal verdwenen zijn. Als we het geluk hebben dat ze er nog zijn, zien we meestal een epitaaf met vermelding van naam, geboorte- en sterfdatum. Bij de betere klasse vinden we soms de vermelding van beroep en eventueel een spreuk of devies en een foto.

Met deze informatie kunnen geïnteresseerden in genealogie ontbrekende gegevens bij opzoekingswerk soms aanvullen. (LVS)

Geordende chaos

Het is moeilijk wennen aan de rommelige aanblik van vele hedendaagse begraafplaatsen. Alles op rijen, rug aan

rug, met amper wandelpaden, nergens een open ruimte die wat rust brengt. Terwijl onze oudere begraafplaatsen daarentegen als vanzelf zijn ontstaan, bijna zoals een stad is gegroeid rond straten en pleinen, met planten en bomen die zorgen voor wat kleur. De graftekens zijn niet gelijkvormig, verre van, wel hoge en lage, zoals ook de gebouwen in een stad.

Veel begraafplaatsen raken volzet waardoor de gemeentebesturen nieuwe begraafplaatsen aanleggen, meestal buiten de dorpskern. Er zijn zelfs plaatsen waar de begraafplaats naast het containerpark van de gemeente ligt. Je kan het zo gek niet bedenken maar men slaagt er soms nog in om er ook een woonzorgcentrum naast te plaatsen, zodat de bewoners vanuit hun verblijf neerkijken op hun toekomstige begraafplaats.

Stilaan, afhankelijk van zij die in de steden of de gemeenten de ambitie hebben om oude gewoonten om te buigen, komt het inzicht dat een begraafplaats geen afzetplaats is voor overledenen, maar ook een herdenkingsplaats, -tuin of -park kan zijn. Sommige gemeentebesturen gaan via het uitschrijven van wedstrijden, architecten of stedenbouwkundigen opdrachten geven om nieuwe concepten voor begraafplaatsen te bedenken. (Parkbegraafplaats Diestseveld, Kessel-Lo, Begraafplaats Hoog Kortrijk.)

Factoren die een rol spelen bij het ontwerp van een grafteken.

De basis bij het ontwerp van een grafteken is de symboliek rond de persoon, maar daarnaast zijn er nog een heel aantal aspecten die mee bepalend zijn.

Een belangrijke factor hoe een grafteken eruitziet, is de regelgeving van de gemeentebesturen, vooral op vlak van afmetingen en materialen. Zij zijn ook

verantwoordelijk voor de ruimtelijke indeling van de begraafplaats en dus de plaats waar het grafteken komt.

Bij de aankoop van de grond of een concessie krijgt men op de begraafplaats een vak en een nummer toegewezen, naar gelang er wordt gekozen voor een grafkelder, zandgraf of urnekelder die per soort gegroepeerd zijn op de begraafplaats.

Een praktisch probleem is het plaatsen van het grafteken, meestal zware stukken steen die soms tussen twee andere reeds geplaatste grafzerken moet komen. Wat niet altijd eenvoudig is om de reeds bestaande niet te beschadigen.

Hoe en in hoeveel onderdelen moet het grafteken opgedeeld worden om nog -meestal manueel- hanteerbaar te zijn?

Een grafteken, zonder kopstuk, maar enkel liggende stukken, moet vrij kunnen liggen. Zo kan de achterkant van een achterliggend grafteken het ontwerp ontworpen.

Vroeger waren het vooral de materialen en grootte die de stijl bepaalden en iets zegden over de ideologie van de overledene. De symbolen waren vooral gekozen in functie van religie, Christusfiguren, palmtakken, voor de vrijmetselaars passer en winkelhaak, voor dokter esculaap enz... (LVS)

Ik gebruik vaak symboliek die ik zoek in anekdoten uit het leven van de overledene.

Welke symboliek willen we nu nog vereeuwigd zien?

Stappenplan bij het realiseren van een grafteken.

Wanneer een klant vraagt om een grafteken te ontwerpen en te maken, wordt er eerst nagegaan wat de voorschriften zijn van de gemeente waar de begraafplaats zich bevindt. Is het een kelder, een zandgraf, een urnegrav? In een kelder kunnen ook urnen bijgezet worden.

Er volgt een gesprek, afhankelijk of ik de overledene en zijn familie ken, zal dat gesprek vrij persoonlijk of eerder van op zekere afstand verlopen. Toch streef ik ernaar een zekere diepgang te bereiken, door naar anekdoten te informeren of dingen te weten te komen die de persoon in kwestie bezighielden. Wanneer de persoon pas overleden is gaan de meesten opener en gemakkelijker mee in het gesprek dan wanneer er al een bepaalde tijd is over heengegaan. Soms worden er objecten getoond, juwelen, foto's, knuffels voor kinderen.

Op een bepaald moment is er meestal een punt van overeenkomst waarop er gefocust wordt. Als dat er niet is, ga ik alleen aan de slag, met wat ik onthoud uit het gesprek.

Ik werk niet met een toonzaal. Wel heb ik van de meeste realisaties foto's die ik toon aan de klanten, om hen te laten zien wat er mogelijk is op vlak van belettering, beeldhouwwerk, steensoorten en bewerkingen. Het is uitgesloten om tweemaal hetzelfde te realiseren.

Altijd ga ik het graf bezoeken om me te vergewissen van de omgeving, welke gedenktekens ernaast of erachter liggen, hoe is de bereikbaarheid met gereedschap en materiaal, wat ligt er nog op het graf van eventuele naasten of vrienden. Al deze elementen geven me stof om aan het ontwerp te beginnen.

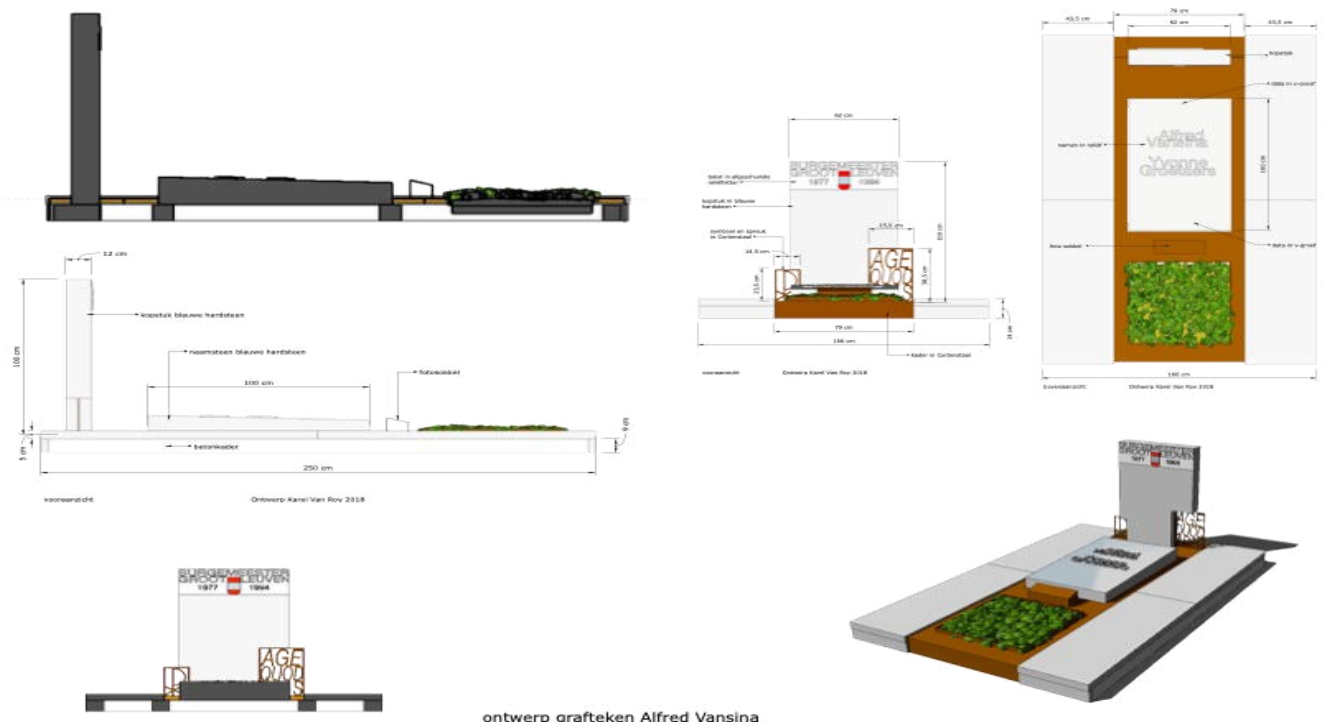
Meestal begin ik kort na het verkennend gesprek te schetsen, los uit de pols om vrij vlug over te gaan met een 3D-computerprogramma. Zo worden er naast de gebruikelijke voor-, boven- en zijaanzichten ook tekeningen van de ondersteunende betonkader en de lay-out van de opschriften, symbolen, basreliëf gemaakt. Een bijzonder voor-

deel van het digitaal tekenen in 3D is dat je een bijna fotografische voorstelling kan maken van hoe het gedenkteken er gaat uitzien, bij zonlicht, in de mist... Er kan een sfeer rond gemaakt worden, een inplanting in de omgeving, details kunnen uitvergroot worden, alternatieven tegenover elkaar plaatsen.

Grafteken voor Alfred Vansina, gewezen burgemeester van Leuven

Dubbel zandgraf op de begraafplaats Abdij Vlierbeek Leuven, H 100 x 243 x 166 cm

Vermelding: burgemeester Groot-Leuven, schild Leuven, symbool Chiro, leuze Age Quod Agis

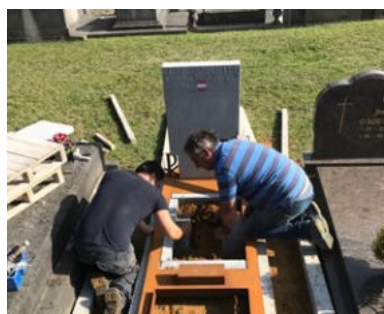
Ik maak ook wel eens een maquette in klei of gips voor fragmenten van beeldhouwwerk.

Er wordt een stuklijst gemaakt van de materialen, met berekening van het gewicht van de onderdelen, dit in verband met de hanteerbaarheid van de stukken bij de plaatsing. Niet te vergeten, de prijsberekening natuurlijk.

Nadat de materialen besteld en geleverd zijn kan het werk in het atelier beginnen. De periode van het jaar speelt bij de uitvoering een grote rol. In de winter als het vriest kan er geen steen gezaagd worden, dat gebeurt immers met water en bovendien kan er ook geen plaatsing gedaan worden bij vorst. Water voor mortels bevriest en kunststoflijmen worden best verwerkt bij min. 15°C.

Tijdens de uitvoering, afhankelijk van het stadium waarin het werk zich bevindt, laat ik de opdrachtgever naar het atelier komen en bespreken we nog eventuele aanpassingen of afwerkingsdetails die in de ontwerptekeningen niet altijd aan bod kunnen komen. Wat inscripties betreft, wordt er altijd nagekeken vooraleer de letters overgebracht worden op de steen om eventuele schrijffouten te vermijden.

Eens het atelierwerk erop zit, wordt er afgesproken met de medewerkers voor het organiseren van de plaatsing.

Komt er kraanwerk aan te pas, welk vervoer moet er ingezet worden, is het hekken van de begraafplaats open? Alles moet gepland en geregeld zijn. Zeker als de plaatsing kilometers ver is en er uurlonen moeten betaald worden, kunnen we het niet veroorloven om even terug naar het atelier te rijden om iets dat over het hoofd werd gezien. Zo hebben we ooit een inkomhekken uit zijn hengsels gehaald omdat mijnheer pastoor op een zaterdag het kerkhof niet wou openen, zijn we water bij de burens gaan vragen omdat de waterkraan was afgesloten, hebben we een elektriciteitskabel van 100m moeten samenstellen om aan stroom te geraken enz.... altijd een belevenis op placement. Heel belangrijk is je ervan te vergewissen

dat je op het juiste graf bezig bent met een plaatsing. Al wat kan misgaan gaat, gaat ook ooit eens mis, verhalen genoeg daarover.

Enkele realisaties

Jaro

Urneteken op de begraafplaats Blauwe Toren Brugge.

Carraramarmer en bladgoud, H20 x 50 x 50cm.

Sculpturale uitwerking van de letters van zijn naam. Zijn ouders noemden hem "ons sterreke". We zien een ster in bladgoud, die wordt door de zon belicht door de O die opengewerkt is.

Kim

Zandgraf op de begraafplaats Merchtem.

Blauwe hardsteen H20 x 180 x 80

Kim communiceerde vaak met familie en vrienden met tekeningen op losse blaadjes die hij ondertekende met KIP. Deze zijn hier weergegeven in de gebogen steenvormen. De letters van zijn naam zijn opengewerkt en er groeit gras door, zijn ouders knippen het soms. Kim droeg zijn haar nl. graag wisselend, kort en lang.

Rhani

Grafteken voor een kind op de begraafplaats van Beervelde.

Witsteen Combe Brune en blauwe hardsteen H70 x 55 x 38cm De tekststeen met naam, spreuk en persoonlijk knuffeltje van Rhani werd gehakt uit één blok witsteen.

Trien

Dubbel zandgraf op de begraafplaats Sint-Amandus Beernem.

Blauwe hardsteen en inox H80 x60 x30cm.

Trien was een jonge moeder van twee die wist dat ze ging overlijden en haar kindjes vertelde dat ze ging terugkomen als boerenzwaluw. Ze was ook gepassioneerd door fotografie. Ik heb samen met Trien en haar man nog besproken hoe we een ruwe steen die ik nog in de tuin had staan, ging gebruiken als basis voor haar grafteken en welk idee ik had. De steen had een uitstulping waaruit ik een nestvorm heb gekapt. Haar kinderen laten er nu boodschappen in achter. Daarboven maakte ik een dakje dat scharniert, waaruit haar naam en een gestilleerde zwaluw gesneden zijn. Het dak wordt volgens de seizoenen naar de zon gericht en haar naam en de zwaluw worden geprojecteerd op de steen. Naargelang de stand van de zon verschilt de projectie van kort naar lang en ook van plaats. Het was ook onze intentie om een QR-code aan te brengen, zodat de vele vrienden en kennissen van Trien via deze code konden lezen dat bij donkere dagen ze met het lichtje van hun smartfone ook dit lichtspel konden spelen. Eveneens kunnen zo ook foto's en teksten van Trien gelezen worden. Deze code moet nog aangebracht worden.

Tom

Grafkelder op de begraafplaats van Ruddervoorde.

Blauwe hardsteen en graniet H30 x 225 x 90cm.

Het enige grafteken waarin ik graniet heb gebruikt en dit voor de T Van Tom. De gepolijste opstaande T zal lang glanzend blijven, de gebroken blauwsteen zal vlugger verweren, wat in de loop van de tijd symboliseert dat Tom niet helemaal vergeten zal zijn. Gedurende een tijd lang is het grafteken een verzamelplaats geweest voor zijn vrienden en zag je er lege bierflesjes staan en een asbak met sigarettenpeuken.

Bronnen:

Prof. Linda Van Santvoort (LVS)

Kapelle-op-den-Bos vroeger en nu, Hendrik Van De Ven

Erfgoedcel Kapelle-op-den-Bos

Guido Van Causbroeck voor de ontmoeting, Florent De Smedt en Pol De Prins

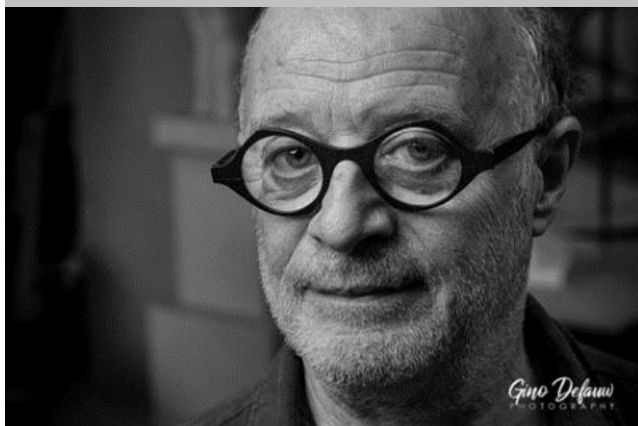
Afbeeldingen:

Eigen archief

Erfgoedcel

https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20210816_93285379

fotograaf Gino Defauw

Karel Van Roy

°1951 Kapelle-op-den-Bos

Beeldhouwer

Binnenhuisarchitectuur St. Lucas Brussel.

Beeldhouwen Academie Mechelen.

Realiseerde o.a. het grafteken van Marcel Broodthaers, het beeld voor de bibliotheek Kapelle-op-den-Bos, het bas-reliëf voor Hivset Turnhout, de watersculptuur voor OptimaT Lichtervelde, het beeld St. Pieter voor St. Pieterskerk Leuven en het beeld Egg-Bag aan het OC De Kleine Beer Beernem.

Deelname verschillende tentoonstellingen.

Woont en werkt in Beernem.

Sinds 1984 zelfstandig beeldhouwer, maakt graftekens, watersculpturen, doet restauratiewerken en creëert vooral zijn eigen beeldhouwwerken.

www.karelvanroy.be

2. BLOEMLEZING UIT DE PERS

PIERRE BREWEE

Maaseik: werkgroep moet historische grafmonumenten redden van ontruiming

Het Nieuwsblad, 11 december 2021

Maaseik vroeg nabestaanden in oktober 2020 dringend 500 graven te herstellen, waarvan 300 graven zich bevonden op het Oud Kerkhof. De ruggen stonden los, de zerken waren overwoekerd, struiken blokkeerden het gangpad, ... In oktober 2021 werd die vraag nog eens herhaald: de graven die op 22 oktober 2022 niet hersteld zijn worden ontruimd. De stad Maaseik wil immers van het historisch Oud Kerkhof een wandelpark maken. Burgemeester Johan Tollenaere (Open Vld) vindt het Oud Kerkhof een prachtlocatie maar wil dat de graven proper en veilig zijn: losse stenen en ornamenten kunnen omvallen en toevallige passanten verwonden. Heel wat funerair erfgoed dreigt zo te verdwijnen: de grafmonumenten van oorlogsheld kolonel Aerts, architect K. Gessler en schrijver Constant Godelaine of het majestueuze graf van arts Jules Driane kregen een bordje. Een werkgroep, bestaande uit deskundigen, gemeentepersoneel en raadsleden moet beslissen welke graven blijven bestaan en wie in de toekomst voor onderhoud en herstel zal moeten zorgen. "De stad, Monumentenwacht Vlaanderen of vrijwilligers kunnen instaan voor het herstel en onderhoud", zo zegt gemeenteraadslid De Bruyne (CD&V). "Ook peterschap van een graf door geëngageerde burgers kan een oplossing zijn."

Oelegem: inwoners willen dat betonnen kruis terugkeert

Gazet van Antwerpen, 11 december 2021

Bij de opening van de begraafplaats van Oelegem in 1922 werd een metershoog wit kruis geplaatst. In 2022 viert dit betonnen kruis dus zijn eeuwfeest, maar toen een werkmans opmerkte dat er grote barsten waren aan de sokkel verwijderde de gemeente het kruis daar de stabiliteit niet meer verzekerd was. Een nieuw houten kruis werd gezet, achteraan tegen de leilindes, niet meer centraal op

het ronde pleintje van het kerkhof. Qua vormgeving lijkt het op het origineel: een Keltisch kruis met een cirkel rond het snijvlak van kruisbalk en kruispaal, een samenvoeging van het christelijk kruis met een heidens zonnewiel. De technische diensten van de gemeente zeggen dat het kruis, dat is aangetast door betonrot, niet meer te herstellen is, maar inwoners betwijfelen dit en willen het oude kruis terug, stellen voor om het zelf te herstellen ... en de burgemeester geeft de handige Harry's onder de inwoners een kans om hun gelijk te bewijzen.

Nederland telt 2,5 miljoen euro neer voor de restauratie van Joodse begraafplaatsen

Trouw, 29 december 2021

Ingeklemd tussen flatgebouwen en een blinde muur ligt in Rotterdam de Joodse begraafplaats Oostzeedijk. Lopend langs de muur is niets te zien, alleen een bordje naast de afgesloten deur meldt ons dat achter deze muur een Joodse begraafplaats ligt, en dat al sinds 1696. Destijds lag de begraafplaats op een schor in de Maas: Joden werden toen buiten de stadsgrenzen op onbruikbaar land begraven. Het NIK, het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap, beheert de meeste van de 250 Joodse begraafplaatsen die Nederland nog telt. Kort na de Tweede Wereldoorlog werden vele Joodse begraafplaatsen geruimd, en dat duurde tot ver in de jaren '70 van de vorige eeuw. Volgens de Joodse wetten mogen begraafplaatsen niet geruimd worden en een Koninklijk Besluit uit 1814 garandeerde het toen opgerichte NIK dat Nederland de Joodse grafrust zou respecteren. De begraafplaats Oostzeedijk telt ongeveer 200 matseva's, grafzerken met in het Hebreeuws de naam en de functie van de begravenen. Deze matseva's zijn een tastbare illustratie van de rol die Joden speelden in de Nederlandse samenleving. Zo hebben we bijvoorbeeld de graven van lampenfabrikant Gerard Philips, boterhandelaar Simon van den Bergh die aan de wieg stond van Unilever, de familie Isaac (De Bijenkorf), of de grondlegger van het Nederlandse Burgerlijke Wetboek Eduard Meijers. In het geval van theatermagnaat Abraham Tuschinski (1886-1942) vertelt juist het ontbreken van matseva's een verhaal: Tuschinski reserveerde op de Joodse begraafplaats Toepad in Rotterdam een familiegraf, maar alleen één zoon, die voor de oorlog overleed, ligt er begraven, Tuschinski werd vermoord in Auschwitz en ook de rest van de familie

overleefde de Holocaust niet, hun plekken zijn leeg gebleven.

Het NIK heeft lang gepleit voor Rijkssteun en zal de herstelwerkzaamheden op tientallen begraafplaatsen coördineren. Ook begraafplaatsen die het NIK niet zelf beheert, zoals de Oostzeedijk, komen in aanmerking. Dit jaar werd bijvoorbeeld de lang vergeten Joodse begraafplaats in 's-Heerenberg praktisch uit het bos opgegraven, opgeknapt en van informatieborden voorzien. De Rotterdamse Joodse gemeente wil alle vier de Joodse begraafplaatsen in Rotterdam deels ontsluiten. Helemaal de poort open zetten zit er niet in wegens risico op vernielingen of ongepast gedrag: gezocht wordt naar een balans, rondleidingen voor scholen en geïnteresseerd publiek kunnen wel.

Bilzen: 1.200 graven maken plaats voor een strooivijver

Het Belang van Limburg, 31 december 2021

1.200 graven die dateren uit de periode 1930-1980 en waar nooit een concessie voor werd verleend, worden ontgraven. In die zone bevinden zich ook 300 onbekende en lege graven. Bedoeling is om de begraafplaats op te waarderen en ruimte te creëren. Hoofdpaden en wandelassen krijgen een betonlaag, de begraafplaats krijgt grote grasvlaktes, een bloemenweide en diverse bomen en struiken, het herdenkingspark moet op een onderhoudsvriendelijke manier een aangenaam en natuurlijk uitzicht krijgen. Het gaat om graven zonder concessie waarvan de grafrust met 30 tot 60 jaar is overschreden: de stoffelijke resten worden herbegraven op een centrale locatie op de begraafplaats, voorzien van een ingetogen monument met zitruimte waarbij alle namen in een kunstwerk worden verwerkt. Op de vrijgekomen ruimte is er plaats voor nieuwe begraafmethodes: een strooivijvere, een zone voor natuurbegravingen met afbreekbare urnes en gedenktekens moeten daar aan bijdragen. De herinrichting geschiedt in drie fases, de totaalprijs bedraagt 550.000 euro.

Sint-Laureins: historisch kruis uit 18de eeuw hersteld

Website VRT Nieuws, 13 januari 2022

In Sint-Laureins werd het zogenoemde Peetjes Kruis gerestaureerd, een klein, stenen kruis uit het midden van de 18de eeuw. Het werd geplaatst op de plek waar de kerkmeester in de gracht belandde en verdronk. Het kruis is een aandenken aan kerkmeester Jan Vereecke, een man die in 1690 naar Sint-Laureins verhuisde en er kerkmeester werd. Hij zorgde voor de inboedel en het onderhoud van de kerk en maakte dat er geld in het laatje kwam en was heel gekend in de gemeente. De man kwam na een vergadering van het kerkbestuur in de gracht terecht en overleed: wat er precies gebeurd is blijft een mysterie. Het kruis werd jaren later op de onheilsplek geplaatst en kreeg als jaar van overlijden 1743 mee: een foutje van de steenkapper want Jan Vereecke overleed in 1742.

Korsele: monumentale treurbeuk op protestants kerkhof is geënt

Website VRT Nieuws, 12 januari 2022

De provincie Oost-Vlaanderen heeft enten genomen van een bijzondere boom in Korsele, een treurbeuk met een stamomtrek van 6 meter die terug te vinden is op het enige protestantse kerkhof van Vlaanderen. Nu de boom geënt is kan deze hersteld of vervangen worden wanneer dat nodig zou zijn. De boom werd vermoedelijk rond 1876 geïmporteerd uit Engeland en op het kerkhof geplant waar hij ondertussen ook vergroeid is met een grafzerk. Het kerkhof ligt in de zogenaamde Geuzenhoek, een unieke plaats in Vlaanderen, waar het protestantisme sinds de 16de eeuw permanent is blijven bestaan: er wonen nog steeds zowat 90 praktiserende protestanten in de Geuzenhoek. Het kerkhof werd in de 19de eeuw aan Korsele geschonken door koning Willem I van Nederland. De provincie Oost-Vlaanderen is al 2 jaar bezig met een project rond erfgoedbomen: bomen hebben immers het eeuwige leven niet. Momenteel zijn al 150 enten afgenomen van 35 bomen maar er is nog werk aan de winkel wat dit speciale erfgoed betreft.

4. TERUGBLIK 2021

Tentoonstelling Houtstont in het museum van de Nationale bank met objecten uit de collectie van Epitaaf, juni tot en met september 2021

Workshop in het woonhuis Salu, september 2021

Coronaproef rondleidingen met 'beperkt'
publiek—OMD september 2021

COLOFON

Epitaaf vzw

Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16

1020 BRUSSEL (Laken)

info@epitaaf.org

www.epitaaf.org

rekeningnr.: BE20 0682 0392 6056

lidmaatschap: 25€

Heeft u een voorstel voor een bijdrage in de
Tafofiel ? Een artikel dat verband houdt met fu-
nerair erfgoed?
Aarzel niet ons uw voorstel te doen via mail

 Volg ons ook op **facebook**

Het depot na een opruimbeurt—
klusdag juni 2021

